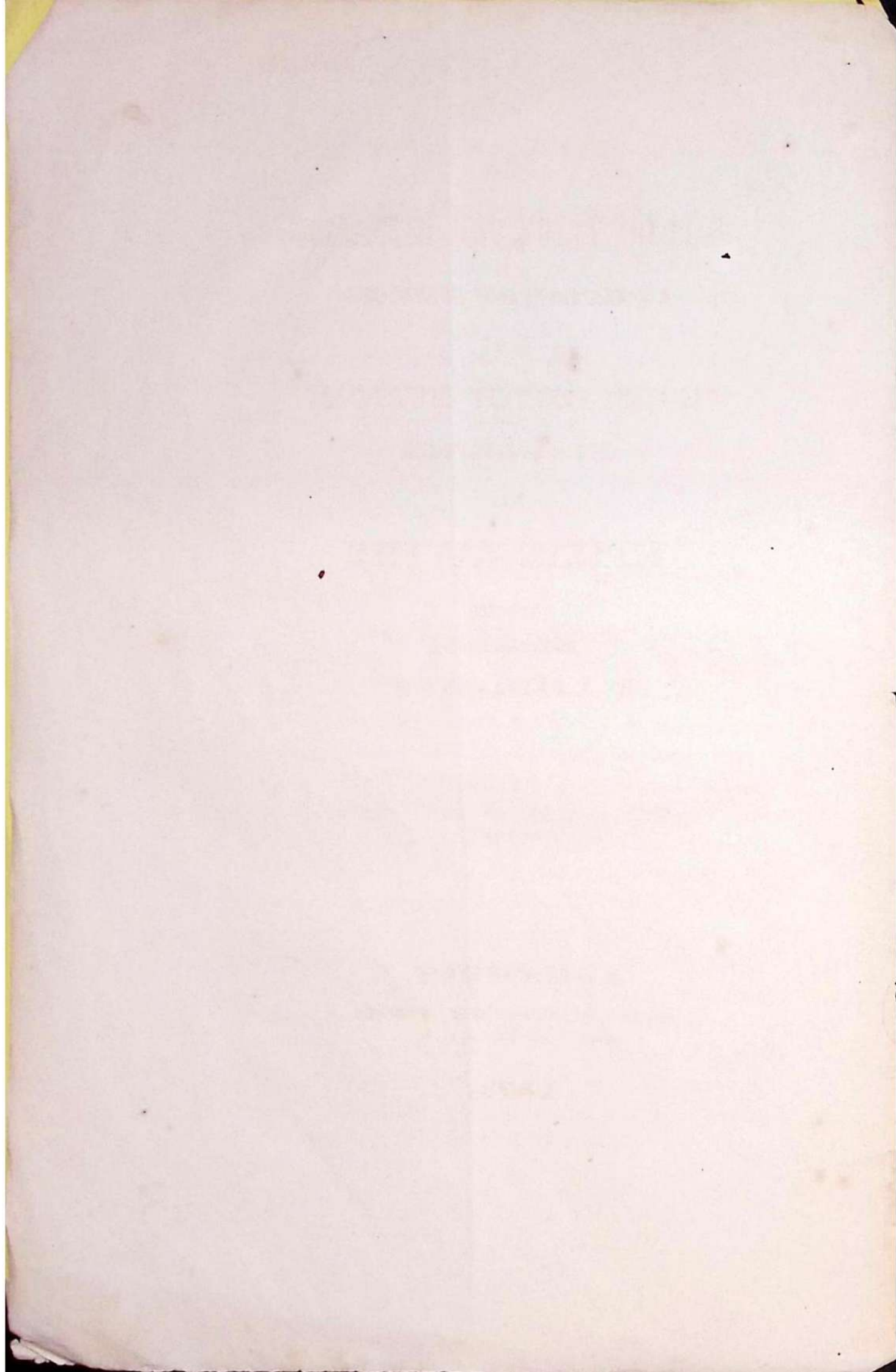

Sept. 129.

ΤΑ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ Ε΄.

ΚΑΙ

Η ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΤΟΥ κ. Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

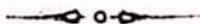
ΚΑΙ

ΚΡΙΣΙΣ ΤΑΥΤΗΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΟΣ

Κ^ο Α. ΚΑΥΤΑΝΖΟΓΛΟΥ.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «ΕΡΜΟΥ».

Παρά την ὁδὸν Μουσῶν, ἀρ. 2.

—
1878.

17

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΚΑΙ

ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Μετὰ τὴν παρηγουρικῶς γενομένην μετακομιδὴν τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου ἀπ' Ὀδησοῦ εἰς Ἀθήνας τῷ 1870 κατετέθη τοῦτο, ὡς γνωστὸν, εἰς τὸν παρὰ τῇ Μητροπόλει ἱερὸν ναῶν τοῦ ἀγίου Ἐλευθερίου ἐντὸς ξυλίνης λάβρακος κομψῶς κεκοσμημένης. Ἐπειδὴ δὲ διὰ λόγους ἐθνικοὺς ἐνεκρίθη τὸ λείψανον τοῦ Πατριάρχου νὰ τηρῆται ἐν τῇ Μητροπόλει Ἀθηῶν, ἢ ἐπὶ τοῦ μνημείου τούτου ἐπιτροπή, διανοουμένη ἔκτοτε περὶ κατασκευῆς μορίμου καὶ σεμνοπρεποῦς τάφου, ἐν ᾧ θελεῖ μένει διὰ παντός τὸ ἐθνικὸν τοῦτο κειμήλιον φυλασσόμενον, ἀπεφάσισε τελευταῖον μετὰ τὴν ἄρσιν δυσχερειῶν τιῶν περὶ τῆς χρήσεως τῶν ὑπὲρ τοῦ μνημείου τοῦ Πατριάρχου συλλεγόντων χρημάτων νὰ κατασκευάσῃ τάφον ἐκ μαρμάρου καλλιτεχνικῶς ὀψωοῦν ἐξειργασμένον κατὰ τὸ ποσοδὸν τῶν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῆς ὑπαρχόντων χρημάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τούτου καὶ λιθοῦδοι καὶ καλλιτέχναι καὶ ποιηταὶ ἐνόμισαν ὅτι ἔχουσι καὶ αὐτοὶ μέρος, οἱ μὲν ὅπως ὠφελῆθωσιν ἐκ τοῦ ἔργου χρηματικῶς, οἱ δὲ εὐγενεστέρων ὠφέλειαν διώκοντες, ἐκ τῆς δόξης, ἣτις ἤθελε λαμπρύνει τὸ ὄνομά των, συναπτόμενον οὕτω μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου, ἀν' ἣ γνῶμη καὶ συμβουλῆ των προετιμᾶτο καὶ ἐξετελείτο ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ τάφου, ἐγράφησαν διὰ τοῦτο καὶ γράφονται πολλὰ κατὰ τῆς ἐπιτροπῆς, διότι προετίμησε, τὸν δεῖρα λιθοῦδον, εἰς ὃν ἀρέθηκε τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ τάφου, ἢ διότι, νομίσασα μᾶλλον κατάλληλον τὸ σχέδιον ἐνδὸς τῶν παρ' ἡμῖν ἐμπειροτέρων καὶ ἐπιστημονικωτέρων καλλιτεχνῶν, ἐπέκρινε κατὰ τοῦτο νὰ γείνη ὁ τάφος. Ἴνα δὲ καὶ τὸ κοινὸν κρίνη

κατὰ πόσον αἱ μομφαὶ καὶ τὰ παράπονα τῶν μὲν καὶ τῶν
δέ εἰσι δίκαια, κρινομεν ἀναγκαῖον γὰρ δημοσιεύσωμεν ἐν
τοῖς ἐπομένοις βραχεῖαν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τῆς ὑποθέσεως
ταύτης καὶ τὰ οὐσιωδέστερα τῶν κατὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς
ἐπιτροπῆς ὡς καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτῆς γραφέντων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Σεπτεμβρίου 1875.

Εἶθε, ΚΛΑΣΤΟΡΧΗΣ;

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ.

Τῆ 11 μαΐου 1862 συνέστη διὰ Β. Διατάγματος ἐπιτροπή πρὸς συλλογὴν χρημάτων εἰς ἔγερσιν μνημείου τοῦ Πατριάρχου. Ἡ ἐπιτροπή αὕτη, συνισταμένη ἐκ τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοφίλου, προέδρου, τοῦ τότε Νομάρχου Ἀττικῆς Σ. Ἀντωνιάδου, τοῦ μακαρίτου Γ. Γ. Παπαδοπούλου καὶ τῶν κκ. Γ. Ἀγγελοπούλου καὶ Λασκαρίδου, ἀνθ' οὗ ὕστερον προσεκλήθη ὁ κ. Π. Λάμπρος, κατώρθωσεν ἐντὸς πενταετίας νὰ συλλέξῃ περὶ τὰς δεκακισχιλίας δραχμὰς ἐξ ἄλλων τε διαφορῶν συνδρομητῶν καὶ μάλιστα ἐκ τῶν μονῶν τοῦ κράτους, ὧν πάντων τὰ ὀνόματα ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Β' τόμῳ τῶν κατὰ τὸν Πατριάρχην ἀπὸ σελ. 375 κ. ἐ. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου, ἀφ' οὗ ἀφηρέθησαν διςχιλίας περίπου δραχμαὶ ἔξοδα τῆς ἐπιτροπῆς, ἐδόθησαν τῷ 1867 εἰς ἀγορὰν 4 μετοχῶν τῆς ἐθν. Τραπεζῆς 6992, τὰ δὲ λοιπὰ ἔμειναν παρὰ τῷ ταμίᾳ τῆς ἐπιτροπῆς μέχρι τέλους Νοεμβρίου τοῦ 1874.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ φιλογενὴς κ. Γ. Ἀβέρωφ ἐξετέλεσεν ἰδίῳις χρήμασι τὸν ἀνδριάντα τοῦ Πατριάρχου, ὅς ἴσταται, ὡς γνωστὸν, πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου, ἡ δὲ Κυβέρνησις κατέβαλε τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην πρὸς τὴν μετακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου ἀπ' Ὀδησοῦ εἰς Ἀθήνας, ἡ τῆς ῥηθείσης ἐπιτροπῆς πλειονοψηφία ἐνέκρινε τὸ ὑπὲρ τοῦ μνημείου συναχθὲν χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν νὰ δοθῇ εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις Σύλλογον τῶν γραμμάτων, ἐπιμενοῦσης τῆς μειονοψηφίας νὰ δαπανηθῇ τοῦτο σύμφωνα μὲ τὸν σκοπὸν δι' ὃν συνελέγη. Διαρκούσης τῆς διαφωνίας ταύτης πέμπεται παρὰ τοῦ Δημάρχου Θεισίας αἴτησις πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, δι' ἧς παρακαλεῖται τοῦτο νὰ διατάξῃ νὰ δαπανηθῇ τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς ἔγερσιν μνημείου τοῦ Πατριάρχου ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Δημητσάνῃ, ἐν ᾧ νὰ τεθῶσι καὶ τὰ ἐκεῖ σωζόμενα ὀστᾶ τοῦ αἰοδίου Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, τοῦ ἐν ἀγίᾳ Λαύρᾳ ὑψώσαντος τὴν ἑλλ. σημαίαν τῷ 1821. Ἡ Κυβέρνησις ἐπέδοκίμασε τὴν

αίτησιν ταύτην, καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ μνημείου τούτου, ἐπειδὴ τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς πολλὰ μέλη ἐξέλιπον, κατέστησε τῷ 1870 νέαν ἐπιτροπὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἐν Δημητσάνῃ μνημείου, συνισταμένην ἐκ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τοῦ ἀγίου Φθιώτιδος Καλλινίκου, τοῦ διευθυντοῦ τῶν ταχυδρομείων κ. Θ. Λεονάρδου, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Πατριάρχου κ. Γ. Ἀγγελοπούλου καὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. Εὐθ. Καστόργη.

Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη, παραλαβοῦσα κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1874 τὰ τε λογιστικὰ βιβλία καὶ πάντα τὰ χρήματα παρὰ τοῦ κ. Π. Λάμπρου, ταμίου τῆς προτέρας ἐπιτροπῆς, συνιστάμενα ἐκ τεσσάρων μετοχῶν τῆς Τραπεζῆς καὶ ἐκ τῶν τόκων τούτων ἄχρι τοῦδε, πάντων ὁμοῦ ἐκ 19,000 περίπου δραχμῶν ἕνεκα τῆς σημερινῆς ὑπερτιμήσεως τῶν τῆς Τραπεζῆς μετοχῶν, ἤρξατο εὐθὺς νὰ σκέπτηται περὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ μνημείου. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ παραχώρησις τῶν χρημάτων ἐγένετο εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην ἐπὶ τῷ ῥητῷ ὄρω, ὡς εἴρηται, νὰ δαπανήσῃ ταῦτα εἰς κατασκευὴν μνημείου ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Πατριάρχου, αὕτη ὅμως, ἐπειδὴ τὸ ἱερόν λείψανον τούτου θὰ μένη διὰ παντός ἐν τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν, ἡ δὲ λάρναξ ἐν ἣ τοῦτο ὑπάρχει ξυλίνῃ οὔσα ὑπόκειται εἰς φθορὰν, ἔκριεν ἀναγκαῖον νὰ κατασκευάσῃ πρῶτον μὲν μαρμάρινον ἀξιοπρεπῆ τάφον, ἵνα θέσῃ ἐν αὐτῷ τὸ λείψανον τοῦ Πατριάρχου, μετὰ ταῦτα δὲ κenoτάφιον αὐτοῦ ἐν Δημητσάνῃ. Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ τάφου ἐθεωρήθη κατ' ἀρχὰς ἀριόδιος ὁ τῆς Τήνου πράσινης λίθος. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατόπιν ἐβεβαιώθη ἡ ἐπιτροπὴ ὅτι ἡ ἐκ τοιοῦτου λίθου κατασκευὴ τοῦ τάφου ἦτο σχεδὸν ἀδύνατος διὰ τὸ δύσκολον τῆς μεταφορᾶς καὶ μάλιστα διὰ τὸ εὐθραυστον αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ, ὡς μὴ ὄντος ὡς γνωστὸν πολὺ συμπαγοῦς, καὶ ἐπειδὴ οὐδεὶς τῶν παρουσιασθέντων ἐργολάβων ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ δεόντως τὴν ἐπιτροπὴν περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τῶν ὑποχρεώσεων ἃς ἤμελεν ἀναλάβει, ἐνεκρίθη τελευταῖον νὰ κατασκευασθῇ ὁ τάφος ἐκ λευκοῦ πεντελαιοῦ λίθου μετὰ ἀναγλύφων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων καταλλήλων πρὸς τὴν σεμνότητα τοῦ ἔργου κατὰ σχέδιον

καλλιτεχνικόν, ὅπερ αἰτήσῃ τῆς ἐπιτροπῆς ἠτοίμασεν ὁ κ. Λύσανδρος Καυτανζόγλος.

Εὐθὺς μετὰ τοῦτο καὶ ὁ κ. Γ. Ἀγγελόπουλος ἐπαρουσίασεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ἄλλο σχέδιον τάφου περιέχον ἐν ἀναγλύφοις τὰ τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ Πατριάρχου, ἐξαιτούμενος τὴν προτίμησιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Ἄλλ' ἡ ἐπιτροπὴ ἐπὶ τούτῳ συνελθοῦσα καὶ ἀμφότερα τὰ σχέδια ταῦτα μελετήσασα ἐνέκρινε παμψηφεί τὸ τοῦ κ. Καυτανζόγλου, ¹⁾ παραδεχθεῖσα καὶ τινα ἐκ τοῦ ἐτέρου σχεδίου, ἐπεφόρτισε δὲ συγχρόνως τοὺς κκ. Γ. Ἀγγελόπουλον καὶ Εὐθ. Καστόρχην νὰ συντάξωσι τὸ συμφωνητικόν, καθ' ὃ ἐμελλεν ὁ ἀγαλματοποιὸς Γ. Φυτάλης νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον ἐπὶ ἀμοιβῇ δεκακισχιλίων δραχμῶν. Κατὰ ταῦτα ἐγένετο ἐφεξῆς τὸ συμφωνητικόν τοῦτο, ὅπερ ὑπέγραψαν οἱ δύο ρηθέντες καὶ ὁ κ. Γ. Φυτάλης, ὁ ἀναλαβὼν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, ὅστις ἔλαβεν ἐπομένως καὶ τὸ $\frac{1}{4}$ τῶν δεκακισχιλίων δραχμῶν κατὰ τὰ συμφωνηθέντα.

Ἄλλὰ γνωστοῦ γενομένου ἐν τῷ μεταξὺ ὅτι πρόκειται περὶ κατασκευῆς τάφου τοῦ Πατριάρχου, προσῆλθόν τινες τῶν ἐνταῦθα λιθοξόνων, ζητοῦντες ν' ἀναδεχθῶσι τὴν κτεργασίαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡ ἐπιτροπὴ συστάσει τοῦ ἀρχιτέκτονος

---

¹⁾ Κατὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς κυρίας προσόψεως τῆς λάρνακος ἀπεικονίζεται πλοῖον, κατάγον ἐν ἱερὸν τοῦ Πατριάρχου λείψανον ἀπ' Ὀδησσοῦ εἰς Ἀθήνας. Ἐπὶ τῆς πρύμνης καὶ πώρας τούτου κάθηνται δύο πτεροφόροι ἄγγελοι, ὄδηγοὶ καὶ φρουροὶ τοῦ ἐν τῷ πλοίῳ λειψάνου, ὧν ὁ μὲν πηδάλιουχει, ὁ δὲ κωπηλατεῖ. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλοίου καθορᾶται ἡ φέρουσα τὸ λείψανον λάρναξ, ἣν καλύπτει διὰ τῶν πτερύγων τοῦ ὀδικέφαλος ἀετῶς, τὸ σύμβολον τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας, καὶ ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος ὑψοῦται ἀκτινοβολῶν ὁ ἥλιος. Ἐπὶ τῶν τριῶν ἄλλων προσόψεων τοῦ τάφου ἀπεικονίζονται ἐν ἀναγλύφοις ἄλλαι ἱεραὶ συμβολικαὶ παραστάσεις καὶ ἐν μιᾷ τούτων ἐπίγραμμα, ἐξιστοροῦν τὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχου. Ἐπὶ δὲ τοῦ καλύμματος τῆς λάρνακος ἐν τῷ μέσῳ ὑψοῦται ἡ πατριαρχικὴ μίτρα, καὶ ἐν ταῖς γωνίαις αὐτοῦ καὶ τοῖς ἄκροις ὑπάρχουσι κατάλληλα ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα. Τὸ ὅλον στηρίζεται ἐπὶ βάσει ἐκ μέλανος καὶ λευκοῦ λίθου, ἐχούσης τρεῖς βαθμίδας καὶ ἀνάλογον ὕψος.

τως διεξήγαγε, διὰ διαγωνισμοῦ ἀξιωθείς τῆς καθηγητικῆς ἑδρας, καὶ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Πατριάρχου ἐπιτυχῶς ἐποίησε.

Ἡ Προκειμένου λοιπὸν λόγου περὶ ἐκτελέσεως, ἀπέκρουσα τὴν ἰδέαν τὴν διὰ μειοδοτικῶν διαγωνισμοῦ ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου, ὡς κερδοσκοπικὴν καὶ ἴποταπὴν καὶ ἀβεβαίου ἀποτελέσματος. Διότι κατ' ἀρχὴν, ἔργον τι ἢ σχέδιον ἐν γένει καὶ μάλιστα καλλιτεχνίας, παραδιδόμενον πρὸς ἐκτέλεσιν εἰς τὸν τυχόντα ἐπὶ μειοδοσίᾳ, βάνασον ἀποβαίνει, ματαιουμένου τοῦ κατ' ἐντέλειαν κυρίου σκοποῦ ὡς ἐκ τῆς χρηματικῆς φιλοκερδείας.

Ἡ Ἰδού λοιπὸν ποῖον διαγωνισμὸν δὲν παρεδέχθην τὴν διὰ μειοδοσίας ἢ ἐργολαβίας ἐκτέλεσιν καλλιτεχνικοῦ ἔργου, καθ' ἣν συνήθως ὁ ἀνικανώτερος ἀλλὰ πανουργότερος προτιμᾶται τοῦ ἐπιμελοῦς καὶ φιλοτίμου καλλιτέχνου, ὅστις κυρίως εἰς τὸν τῆς διανοίας διαγωνισμὸν σκοπῶν, παραβλέπει τὴν ἐκ τῆς ἐργοχειρίας ὕλικὴν ὠφέλειαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἕκαστος πείθεται, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιστάσει δὲν ἠδύνατο νὰ γείνη δεκτὸς ὁ ζητούμενος διαγωνισμὸς; προκειμένης ἐκτελέσεως καλλιτεχνικοῦ ἔργου, τοῦ ὁποίου συντεταγμένον ἦτο ἤδη τὸ σχέδιον, δηλαδή ἡ ἔκφρασις τῆς καλλιτεχνικῆς ἐπινοίας τοῦ τεχνίτου, ἣτις εἶναι τὸ πρωτεύον μέρος τοῦ ἔργου. Ἐνῶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ, οὔσα τὸ δευτερεύον, δὲν ἦτο λογικὸν ν' ἀνατεθῆ εἰς τὸν τυχόντα μειοδότην, ἀφοῦ εἰς τὸν συντάκτην τοῦ σχεδίου ἀνετέθη παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως εὐθύνη.

Ἡ Νομίζω λοιπὸν ὅτι ἐκ τῶν ῥηθέντων καταφαίνεται, ὅτι ἐγὼ δὲν εἶμαι ἐναντίος τοῦ εὐγενοῦς διαγωνισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ μόνον ὀφείλω τὴν ἰδίαν ἐμοῦ πρόοδον. Καὶ διατί νὰ ἦμαι ἐναντίος, ἐνῶ ἄλλοτε ἐπὶ τῆς ἐμῆς διευθύνσεως τοῦ πολυτεχνείου εἰσῆχθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρωθυπουργοῦντος τοῦ Ι. Κωλέτη, καρποφόρος ὁ εἰς τὰ καλλιτεχνικά ἔργα διαγωνισμὸς, ἐξ οὗ ἐπήγαγε καὶ τὸ χιλιοδραχμὸν Κοντοσταύλειον διαγώνισμα;

Ἡ Ἐν τούτοις πρέπει νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὁ εὐγενὴς διαγωνισμὸς

σμός τῆς διανοίας, ὁ κατὰ θεωρίαν παρὰ πάντων ἐπαινούμενος
καὶ πρῆθούμενος, ὅσω μᾶλλον ἐπωφελῆς καὶ συντελεστικός νο-
μίζεται εἰς τὴν τῆς τέχνης πρόοδον, ἀρμοδίως ἐνεργούμενος καὶ
πρεπόντως διεξαγόμενος κατὰ τοὺς περὶ διαγωνισμοῦ αὐστη-
ροὺς κανόνας, τοσοῦτω ἐπιβλαβέστερος καὶ εἰς τὴν καθόλου
τέχνην καὶ εἰς τοὺς τεχνίτας αὐτοὺς ἀποβαίνει, ὅταν ἐπιπο-
λαίως καὶ κερδοσκοπικῶς ἐκτελεῖται. Διότι τότε, μαραίνων τὴν
εὐφυΐαν καὶ τὸν πρὸς τὴν τέχνην ζῆλον τοῦ φιλοτίμου τεχνί-
του, παραίτιος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς καταπτώσεως τῆς τέ-
χνης ἐν γένει γίνεται.

Ἀθήνησι 5 ἰουλίου 1875.

»ΔΙΣΣΑΝΔΡΟΣ ΚΑΥΤΑΝΖΟΓΛΟΣ.»

Ἐκ τῶν ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ φερομένων ἰσχυρῶν λόγων
ἐπισησάν τινες τῶν ὑπὲρ τοῦ διαγωνισμοῦ πρότερον γραψάν-
των ἐφημεριδογράφων νὰ ἀνακαλέσωσιν ὅσα ὑπὲρ τοῦ διαγωνι-
σμοῦ ἔγραψαν ὀρθῶς ποιοῦντες, καθότι διαγωνισμὸς ἐν τοιού-
τοις ἔργοις καὶ ἐπὶ ἀμοιβῇ δεκακισχιλίων μόνων δραχμῶν γι-
νόμενος, οὐ μόνον δύσκολος, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος πάντῃ εἶναι
παρ' ἡμῖν νῦν καὶ διὰ τοὺς ἐπομένους λόγους· διότι πρῶτον
δέον νὰ προσκληθῶσιν εἰς διαγωνισμὸν οἱ παρ' ἡμῖν ἀρχιτέκτο-
νες νὰ συντάξωσι τὸ σχέδιον, καθ' ὃ νὰ γείνη ὁ τάφος, εἶτα
δ' ἄλλοι νὰ κρίνωσι τὰ σχέδια καὶ νὰ ἐκλέξωσι τὸ κρεῖττον·
μετὰ τοῦτο νὰ προσκληθῶσιν οἱ λιθοξόοι νὰ ἐπεξεργασθῶσιν ἐν
λίθῳ τὸ ἐγκριθέν σχέδιον, καὶ ὁ κάλλιον ἐπεξεργασθεὶς νὰ λά-
βῃ τὸ συμφωνηθὲν χρηματικὸν ποσόν. Πᾶσα δ' ἄλλη προτί-
μησις τοῦ μὲν ἢ τοῦ δὲ ἄλλως γινομένη, ἤθελε προκαλέσει βε-
βαίως κατακρίσεις παρὰ τῶν μὴ προτιμηθέντων. Ἀλλὰ πόσους
ἀρχιτέκτονας ἔχομεν ἵνα διαγωνισθῶσι; πόσους ἄλλους ἵνα κρί-
νωσι; καὶ πόσοι τούτων θέλουσι νὰ κατέλθωσιν εἰς τοιοῦτον
αἶγωνα; καὶ τίνες τεχνίται δέχονται νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἐγκρι-

θὲν σχέδιον, ἀβέβαιοι ὄντες περὶ τῆς ἐπιτυχίας καὶ ἐπιδοκιμασίας τοῦ ἔργου τῶν; Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ ἐπιτροπὴ διέτρεξεν ὁδὸν, ἣτις ἐφάνη αὐτῇ εὐθυτέρα καὶ συντομωτέρα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἔργου.

Οὕτω δ' ἐπιστεύθη ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἔσχε πέρασ' αἰφνης ὁμῶς πέμπεται ἐκ Gōrlitz τῆς Πρωσσίας παρὰ τοῦ κ. Α. Ρ. 'Ραγκαβῆ ἢ ἐπομένῃ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν κ. Γ. Ἀγγελόπουλον, ἣν ἐδημοσίευσεν ἡ τῶν Ἀθηνῶν Ἐφημερίς τῇ 16 αὐγούστου, δι' ἣς ζητεῖται οὐδὲν ἥττον ἢ ἡ ἀνατροπὴ καὶ ἀκύρωσις πάντων τῶν μέχρι τοῦδε ἀποφασισθέντων καὶ ἐκτελεσθέντων διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ ἀναφερομένους ἰσχυροὺς δῆθεν λόγους. Ἡ ἐπιτροπὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὸ ἐν τοῖς τοιούτοις ἔργοις ἀποδιδόμενον συνήθως κῦρος τῷ αὐτοκλήτως ἐπιστέλλοντι, καὶ τὸ ἀξιωματικὸν ὕφος τῶν ἀποφάνσεων αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐγκεκκριμένων καὶ ἐν μέρει ἐκτελεσθέντων ἤδη, ἔσπευσε ν' ἀκούσῃ καὶ τὴν γνώμην τοῦ κ. Καυτανζόγλου περὶ τῶν προτεινομένων.

Ἐπιστολὴ τοῦ κ. 'Ραγκαβῆ.

αφίλιτατε κ. Ἀγγελόπουλε,

»Εἰς μίαν τῶν ἐφημερίδων ἀνέγνων ὅτι ὁ καλλιτέχνης καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ μνημείου τοῦ Πατριάρχου ἀπεφάσισαν ὅτι ἐπὶ τῆς λάρνακος (διότι ὑποθέτω ὅτι κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἀποφασισθέντα¹⁾), θὰ γείνη μόνον λάρναξ, σαρκοφάγος, διὰ τὰ τεθῆ ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιδίου) θέλει χαραχθῆ οὐχὶ τὸ μαρτύριον, ἀλλ' ὁ πλαῦς τοῦ πρωτομάρτυρος ἐξ Ὀδησσοῦ εἰς Πειραιᾶ, διότι ἐκεῖνα ἐζωγράφησεν ἤδη ὁ Δύτρας, καὶ ἕσως καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν ζωγράφων, θέλουσι δὲ ἤδη τὰ παραγάγασσι τι πρῶτον τυπῶν.

¹⁾ Πόθεν ἐγίνωσκεν ὁ κ. 'Ρ. ταῦτα, ἀγνοῶν, ὡς ἐφεξῆς λέγει, τὰ τε τῆς ἐπιτροπῆς πρόσωπα καὶ τὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος; ἢ μήπως αὐτὸς ἀποφάσισεν ἀνέκαθεν τὰ γείνη λάρναξ ἢ σαρκοφάγος;

Ἐργον ἔκ τίνων μελῶν σύγκειται ἡ ἐπιτροπή, καὶ τίς εἶναι ὁ καλλιτέχνης, ὁμολογῶ μόνον ὅτι ἐντελῶς καὶ ἀληθῶς πρωτότυπον μοι φαίνεται ἀντὶ τῆς μεγάλης ἰλαστικῆς θυσίας του, τοῦ εὐγενοῦς του θανάτου, τοῦ ἀναδείξαντος τὸν ἱερὸν ἄνδρα μιμητὴν τοῦ σωτῆρος, νὰ παρασταθῇ ἡ ἐσχάτη ὁδοιπορία του, ὡς ἂν ἦτο Αἰγύπτιος βασιλεὺς διαπλέων τὸν Νεῖλον πρὸς τὰ Μεμνόνια! Θέλουσι πρωτοτυπία; Ὁ εὐφυῆς καλλιτέχνης ἐπιδιώκει αὐτὴν οὐχὶ ζητῶν νέαν ὑπόθεσιν, νέον ἀντικείμενον παραστάσεως, ἀλλὰ νέον τρόπον αὐτῆς κατὰ τὴν ἀντίληψιν, τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὴν μεγάλην ἐποχὴν τῆς τέχνης, εἶχον δύο ἢ τρία ἀντικείμενα, ἅτινα πάντοτε παρίστων, ἐπαναλαμβάνοντες αὐτὰ, τὴν ἀμαζονομαχίαν, τὴν γιγαντομαχίαν, τὴν περσομαχίαν, ἀλλὰ μετὰ νέας ζωῆς πάντοτε, διότι ἕκαστος ἐπίσημος καλλιτέχνης ἐνεφύσα εἰς αὐτὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν. Ἡ ἐκλογὴ νέου ἀντικειμένου, ἵνα φανῇ ἄλλοῖον τῶν προηγουμένως παρασταθέντων, ἀποδεικνύει πτωχίαν, οὐχὶ πλοῦτον.

Ἐπὶ τὸ προκείμενον μνημεῖον τί εὐγενεστέρα σύνθεσις φέρει εἰπεῖν τὸ νὰ παρασταθῇ ὁ Πατριάρχης καθ' ἣν στιγμὴν εὐλογεῖ διὰ τῆς χειρὸς τὸν βρόχον, τὸ βλέμμα αἴρων εἰς τὸν οὐρανόν, τοῦ δὲ βρόχου τὴν ἄκραν νὰ κρατῇ ὁ ἄγριος δῆμιος, ἔχων ὀπίσω αὐτοῦ δυσμόρφους ἰουδαίους, περιμένοντας τὸ θῦμά των ἵνα τὸ σύρῃ εἰς τὸν βόρβορον· συγχρόνως δὲ πρὸ τοῦ Πατριάρχου προσπίπτων χριστιανὸς φουστανελοφόρος νὰ ἀσπάζεται διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ κράσπεδον αὐτοῦ, ἐν ᾧ διὰ τῆς δεξιᾶς σύρει κρυφίως ἐκ τῆς ζώνης του ἐγχειρίδιον ἐκδικήσεως· ὀπίσω δ' αὐτοῦ δύνανται νὰ παραστηθῶσι καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ καὶ χριστιαναὶ εἰς διαφόρους θέσεις· καὶ ἂν ἡ σύνθεσις πρέπη νὰ ἦνε μικροτέρα, τότε οὗτοι δύνανται νὰ λείψωσι, καθὼς καὶ οἱ ἰουδαῖοι. Ἐννοεῖς, ταῦτα λέγω ὡς παράδειγμα ἀπλοῦν, καὶ ἐναπόκειται εἰς τὸν γλύπτην οἷον δῆποτε ἄλλο τοιοῦτο σύμπλεγμα τῆς ἐπινοίας αὐτοῦ ν' ἀντικαταστήσῃ. Εἰς τὰς δύο δὲ μικρὰς πλευρὰς τοῦ σαρκοφάγου δύνανται ἴσως νὰ γλυφῶσι δύο πλοῖα, τὸ μὲν ἰστιοφόρον τὸ δὲ ἀτμόπλοον, ἔχοντα ἐσταυρω-

μένας τὰς κεφαλαίαι καὶ κάτω τὴν σημαίαν, ὡς σύμβολα ἀπλᾶ, τὸ μὲν τῆς διασώσεως τοῦ νεκροῦ εἰς Ὀδησσόν, τὸ δὲ τῆς μετακομιδῆς αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας. Εἰς δὲ τὴν τετάρτην πλευράν, τὴν ὀπισθίαν, πρέπει νὰ χαραχθῇ ἐπιτάφιος ἐκ στίχων ἡρωϊκῶν, ὃν νὰ παρακληθῇ νὰ ποιήσῃ ὁ κ. Φίλιππος Ἰωάννου, καὶ ὅστις νὰ λέγῃ περίπου ὅτι ὁ ποιμενάρχης διὰ τοῦ θανάτου του ὠδήγησεν τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἢ τοιαύτην τινὰ ιδέαν.

»Σᾶς γράφω, φίλτατε κ. Ἀγγελόπουλε, ταῦτα ἐν ἄκρα βία, ἵνα σᾶς προτρέψω, ἂν ὅ,τι ἀνέγνων εἰς τὰς ἐφημερίδας ἀληθεύῃ, νὰ προσπαθήσῃτε νὰ τὸ ἐμποδίσητε ὑμεῖς ὅστις τοσοῦτον ἀξιεπαινον ζῆλον κατεβάλατε, ἵνα ἡ Ἑλλάς φέρῃ εἰς τὸν πρωτομάρτυρα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς τὸν ὀφειλόμενον αὐτῷ φόρον εὐγνωμοσύνης.

»Μετὰ πάσης ὑπολήψεως καὶ ἀγάπης

Ὅλωσ ὑμέτερος

»Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

»Ἐν Górlitz, τῆ 29 Ἰουλίου (10 Αὐγ.) 1875».

Κρίσεις τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὑπὸ τοῦ
κ. Καυτανζόγλου.

Φίλε κ. Εὐθ. Καστόρχη.

Διατρίβων ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ἱεράς ὁδοῦ ἀγροτικῷ μου οἰκίσκῳ παρὰ τῷ φρέατι τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα, ἔνθα ἐν ἡρεμίᾳ ἀνεπόλουν τὰς διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης διερχομένας ἐπὶ τῶν ἐνδόξων τῆς Ἑλλάδος ἡμερῶν ἱεράς θεωρίας, καὶ ἐνετρύφων ἐν τῇ θέᾳ τῶν κατέναντι γεραρῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ μάλιστα τοῦ μεγαλοπρεποῦς Παρθενῶνος, ὅστις διὰ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ βαρβάρου φραγκικοῦ πύργου, ἀναλαμβάνει μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας τὴν κυριαρχίαν του σύμφωνα πρὸς τὴν ὀπτικὴν ἁρμονίαν τῶν

καλλιτεχνικῶν γραμμῶν τῶν λοιπῶν παρακειμένων αὐτῷ μνημείων, ἡ δὲ σεμνοπρεπῆς Ἀκρόπολις ἀνακτᾶ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ ὑψιδόμου τούτου ὀρθογωνίου ὄγκου τὴν γενικὴν ἐνότητα τῆς ὀπτικῆς καλλονῆς, καὶ τὴν ἁρμονίαν διὰ τῆς ἀντικατασταθείσης ἀρχικῆς καὶ κυριάρχου ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς κτιρίοις ὀριζοντίου γραμμῆς, ἔλαβον τὴν παρὰ σοῦ σταλεῖσάν μοι Ἐφημερίδα (ἀρ. 228. τῆς 16 αὐγούστου ἐ. ἔ.), ἐν ἣ εἶδον ἀνελπίστως τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἡμετέρου φίλου κ. Α. Ῥαγκαβῆ. Εὐχαριστῶ σοι λοιπὸν, διότι μοὶ ἔδωκες οὕτως ἀφορμὴν ν' ἀναγνώσω ἐν ἡσυχίᾳ τὴν ἀποφθεγματικὴν του γνώμην περὶ τῆς ἡδῆ πρὸς ἐναπόθεσιν τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου κατασκευαζομένης λάρνακος. Βλέπω ὅτι ὁ κ. Α. Ῥαγκαβῆς ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ταύτη, οὐ μόνον κατακρίνει καὶ ἀποδοκιμάζει τὴν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγκριθεῖσαν παράστασιν, ἀλλὰ συνάμα γνωμοδοτεῖ ἵνα ἐξαλειφθῇ αὕτη καὶ ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφομένης εἰκόνας τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ Πατριάρχου.

Εἶναι τῷ ὄντι λυπηρὸν ὅτι τὸ κοινῶς παρ' ἡμῖν λεγόμενον

Ἐλεύθερος ὁ Ἕλληρ νὰ λέγῃ καὶ νὰ γράφῃ
Δι' ὅ,τι καὶ ἂν θέλῃ, καὶ ὅπως αὐτὸς θέλει,

κινδυνεύει νὰ κατασταθῇ σήμερον ἐν Ἑλλάδι νόσημα ἐνδημικὸν καὶ δυσίατον. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἤρκει τσαούτη ἐνταῦθα πληθὺς ἀκρίτων κριτῶν, κρινόντων ἐκ τοῦ προχείρου περὶ πάντων, ἦλθεν αὐτόκλητος καὶ ὡς ἀπὸ μηχανῆς καὶ ἡ ἀπὸ Górlits τῆς Γερμανίας ἐπιστολὴ, ἵνα διαταράξῃ τὴν πατριωτικὴν ἐνέργειαν τῆς ἐπιτροπῆς.

Ὁ κ. Ῥαγκαβῆς λέγει ὅτι ἐν ἄκρᾳ βίᾳ ἔγραψε τὰς καλλιτεχνικὰς αὐτοῦ σκέψεις καὶ θεωρίας. Τὸ πιστεύομεν καὶ χωρὶς νὰ τὸ εἴπη. Ἀλλ' ἀποροῦμεν, πῶς ἐν τῇ ἄκρᾳ βίᾳ δὲν κατέστρωσέ δεκαπλάσιαν τοῦλάχιστον καλλιτεχνικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ σμικρογραφικοῦ τούτου ἀντικειμένου. Ὁ κ. Ῥ. ἔχων τὴν ἀξίωσιν νὰ μεταβληθῇ τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγκριθὲν θέμα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μνημείου, ὅπερ συνετάχθη ἀναλόγως τῶν διαστάσεων καὶ τοῦ χώρου τῆς λάρνακος, καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ

ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένου, ὄφειλε, νομίζομεν, οὐχὶ ἐν ἄκρᾳ βίᾳ
 νὰ γράψῃ, ἀλλὰ μετὰ τινος περισκέψεως καὶ μελέτης. Ἄλλ' ἰδοὺ
 τὸ ἀστεῖον, καὶ λυπηρὸν ἐν ταύτῳ. Ὁ κ. 'Ρ. δὲν συστέλλε-
 ται νὰ προτείνῃ ἀλλαγὴν ὑποθέσεως γλυπτικοῦ ἔργου, χωρὶς νὰ
 γνωρίσῃ προηγουμένως τὸ σχέδιον τῆς λάρνακος, τὴν ἀρμοδίως
 προσδιορισθεῖσαν θέσιν, χωρὶς νὰ σκεφθῇ ἂν ἡ παρ' αὐτοῦ προ-
 τεινομένη ἀντικατάστασις τοῦ θέματος ἠδύνατο πρεπόντως νὰ
 τοποθετηθῇ ἐν τῷ προσδιωρισμένῳ τῆς λάρνακος τόπῳ, χωρὶς νὰ
 λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν μετριωτάτην δαπάνην δέκα χιλιάδων δραχ-
 μῶν ὑπὲρ κατασκευῆς μνημείου ἐκ τοῦ λευκοτέρου μαρμάρου τῆς
 Πεντέλης, ἔχοντος ὑπὲρ τὰ πέντε κυβικὰ μέτρα ὄγκον· καὶ τὸ
 θαυμαστότερον πάντων, χωρὶς νὰ συλλογισθῇ ἂν ἡ πομπώδης
 παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιστολῇ περιγραφομένη πολυπρόσωπος εἰκὼν
 εἶναι δυνατόν νὰ παρασταθῇ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς γλυπτικῆς
 ἐπὶ τοῦ χώρου μιᾶς πλευρᾶς τῆς λάρνακος. Οὐδὲν τούτων λοιπὸν
 λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὁ κ. 'Ρ. καταδικάζει τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς
 ἐγκριθέντα, καὶ ἀξιοματικῶς ζητεῖ τὴν τοῦ ἔργου ἀναστολήν.
 Ἄγνοεῖ, φαίνεται, ὅτι ἐν ταῖς καλαῖς τέχναις τὸ Πυθαγόρειον
 «*Αὐτὸς ἔφα*» οὐδέποτε ἐγένετο οὔτε θέλει γείνη παραδεκτόν·
 καθόσον ἐκάστη τῶν τεχνῶν τούτων παριστᾷ δι' ἔργων οὐχὶ δι'
 ἐπιπολαίων λόγων καὶ πομπωδῶν φράσεων τὰς ἰδίας ὑποθέσεις.

Ταῦτα ἦσαν ἱκανὰ ἴσως εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ.
 Α. 'Ραγκαβῆ. Ἄλλ' ἡμεῖς, θέλοντες χάριν τῆς ἀναθάλλουσης ἡδὴ
 παρ' ἡμῖν τέχνης νὰ διαφωτίσωμεν τὸ κοινόν, ἵνα μὴ διαβουκο-
 λῆται ἐκ τοιούτων θεωριῶν, αἵτινες δυνατόν νὰ φανῶσιν ὅτι πη-
 γάζουσιν ἐξ ἀκηράτου πηγῆς καὶ ἀλανθάστου διανοίας, κρίνομεν
 ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν διὰ πλειόνων τὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύ-
 τῆς, ὑμεῖς δὲ ποιήσατε αὐτῶν οἷαν βούλεσθε χρῆσιν.

Γνωστὸν εἶναι εἰς τοὺς εἰδήμονας, ὅτι πᾶσα καλλιτεχνικὴ ὑ-
 πόθεσις ἐκπορεύεται συνήθως ἐκ τῆς φαντασίας τοῦ καλλιτέχνου,
 ὅςτις εἴτε ἐμπνέεται ἐλευθέρως ἐκ γεγονότος τινός, εἴτε συμμορ-
 φοῦται πρὸς τὴν φύσιν, εἴτε δανεῖζεται αὐτὴν ἐκ τῆς ἱστορίας,
 τῆς ποιήσεως, τῆς μυθολογίας κλ. Ὅταν ὅμως πρόκηται περὶ πα-
 ραστάσεως εἰκόνης θρησκευτικῆς, ὁ καθ' ἡμᾶς καλλιτέχνης ὀφείλει

νά περιορίζηται εἰς τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδεσγμένα καὶ ὑπ' αὐτῆς τρόπον τινὰ καθιερωθέντα καὶ ἐπιβαλλόμενα.

Τούτου τεθέντος, ἕκαστος εὐκόλως ἐννοεῖ ὅτι τὸ καλλιτεχνικὸν θέμα, ὅπερ παρεδέχθη ἢ ἐπιτροπῇ, δὲν εἶναι προῖόν ἄκρας βλας, ἀλλὰ μελέτης καὶ σκέψεως ὠρίμου· ὁ δὲ καλλιτέχνης δὲν ἐζήτησε τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ὑποθέσεως ἐκ τοῦ ἐπὶ τοῦ *Nellou* πλοῦ τῶν *Αἰγυπτίων βασιλέων* πρὸς τὰ *Μεμνόρια* (Ἐφημ. ἀριθ. 218), ὡς κακοζήλως καὶ χάριν ἀρχαιολογικῆς ἐπιδείξεως λέγει ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ὁ κ. Ρ., ἀλλ' ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς πραγματικότητος τοῦ γεγονότος, ἐν πάσῃ τῇ καθολικότητι αὐτοῦ λαμβανομένου, καὶ ἔπλασε τὸ ἀρμόδιον θέμα, ἵνα τεθῇ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς νεκρικῆς λάρνακος. Καὶ τοῦτο, διότι ὤφειλε ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης καὶ τοῦ πρέποντος, τὰ ἔθιμα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τὰ σφᾶ παραγγέλματα τοῦ Ὁρατίου, τοῦ ἀρίστου διδασκάλου τῆς τε τέχνης καὶ τῆς ποιήσεως, καθ' ὃν ἢ τοῦ θέματος ἐκλογή καὶ σύνθεσις γίνεται ἀρμοδιώτερον ἐκ γνωστῶν, πιθανῶν καὶ ἀλλήλοις προσηκόντων.

Ἄλλ' ἀλήθεια ὅμως αὕτη συνήθως παραβλέπεται, λέγει ὁ Μονταῖν βέρτιος, καὶ πολλάκις ἢ ἐκλογή τοῦ καλλιτέχνου, ἀντὶ νὰ περιεσφῆφῃται εἰς τὰ γενικά, χάνεται εἰς ἐξαιρέσεις καὶ λεπτολογίας καὶ εἰς ἐπεισόδια, ἄτινα, ἀντὶ νὰ ὠφελήσωσι, βλάπτουσιν οὐσιωδῶς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ὕψος τῆς παραστάσεως. Ὁ δὲ Βιγκελμάννος, περὶ τῶν ἀναγκαίων προσώπων ἐν τῇ συνθέσει τῶν εἰκόνων πραγματευόμενος, λέγει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι παρεδέχθησαν ὡς ἀρχὴν τὸ ἀπεικονίζεῖν ὅσον οἶόν τε ὀλιγώτερα, ἢν οὐδέποτε παρέβαινον. Καὶ ἐπὶ τέλους ὁ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς φιλόσοφος Μιλιτίας δογματίζει, ὅτι ἀρχὴ καὶ βᾶσις πασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ μηχανικῶν πρέπει νὰ ᾔηται τὸ πολὺ δι' ὀλίγου ἐκφραζόμενον, συμφώνως πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο γνωμικὸν «οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ, ἀλλ' ἐν τῷ εὖ τὸ πολὺ». Ὑπὸ τοιούτων ἀρχῶν ἐμπνεόμενος ὁ καλλιτέχνης, καὶ ἐπὶ τοιούτων κανόνων στηριζόμενος, ἐνόμισεν ὅτι προσηκόντως ἐκφράζει τὸν κύριον καὶ τελικὸν σκοπὸν τῆς καθόλου ἐννοίας τοῦ μνημείου, ἀποτυπῶν ἐν ἀναγλύφῳ τὴν ἀληθῆ καὶ τελευταίαν πρᾶξιν τοῦ δράματος, ἥτοι τὸν *θρίαμβον* τοῦ

καὶ τοῦ χρωματισμοῦ νὰ παρασταθῆ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ, ἣτις δὲν ἔχει τὰ βοηθητικὰ τῆς ζωγραφικῆς μέσα, οὐδ' ἄλλως δύναται νὰ παραστήσῃ τοσαῦτα πρόσωπα ἐπὶ τοσοῦτων διαφόρων ἐπιπέδων, καὶ ἐπὶ τοσοῦτου μικροῦ χώρου, διότι ἡ τοῦ τάφου πλευρὰ, ἐφ' ἧς μέλλουσι νὰ παρασταθῶσιν αὐτὰ κατὰ 'Ρ. ἔχει ὕψος τεσσαράκοντα ἑκατοστῶν καὶ ἐν μόλις μέτρον μῆκος. Πᾶς καὶ μὴ καλλιτέχνης ἐννοεῖ, πιστεύομεν, τὸ ἀδύνατον τῆς τοιαύτης παραστάσεως.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γλυπτικῆς διαθέσεως τῶν πολλῶν προσώπων ἃς ἐξετάσωμεν δὲ νῦν τὴν καλλιτεχνικὴν παράστασιν τοῦ ἀναγλύφου τοῦ κ. 'Ραγκαβῆ.

«Πρὸ τοῦ Πατριάρχου, προσπίπτων χριστιανὸς φουστανελοφόρος κατὰ τὸν κ. 'Ρ. ἀσπάζεται κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ κράσπεδον αὐτοῦ (κατ' ἔθος τουρκικὸν βεβαίως, διότι οἱ χριστιανοὶ ἀσπάζονται εὐλαβῶς τὴν χεῖρα τῶν ἱερωμένων, οὐχὶ δὲ τὸ κράσπεδον ἢ τὴν ποδὶν αὐτῶν), διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς σύρει κρυφίως ἐκ τῆς ζώνης του ἐγχειρίδιον ἐκδικήσεως»!! Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ εὐγενέστερον, κατὰ 'Ρ., καὶ τὸ ὑψηλὸν μέρος τῆς εἰκόνας, δηλαδὴ τὸ καλλιτεχνικῶς μᾶλλον σόλοικον καὶ ἀντιχριστιανικὸν ὡς δόλιον. Τίς δὲν αἰσθάνεται ὅτι ἡ προσθήκη τοιοῦτου προσώπου (τοῦ φουστανελοφόρου μετὰ τοῦ φονικοῦ λάζου του) συντελεῖ νὰ μετατρέψῃ τὸ τέλος τῆς τραγικῆς παραστάσεως εἰς κωμικοτραγικὸν καὶ ἀποτρόπαιον; Πλὴν τούτου καὶ ἐνταῦθα πάλιν παραβαίνεται ἐξ ἀγνοίας ἢ τῆς ἐνόητος ἐννοια τοῦ καλλιτεχνήματος, διότι ἐξ ἑνὸς μὲν ἀσπάζεται, ἐξ ἄλλου δὲ σύρει ὁ φουστανελοφόρος ἐγχειρίδιον, καὶ τοῦτο ἔμπροσθεν τοῦ ἀγρίου δημίου, καὶ πολλῶν ἄλλων γιασακτζήδων καὶ γιανιτσάρων, παρόντων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀπαγχονίσεως! Ἄλλως δὲν μᾶς λέγει ὁ κ. 'Ρ. πῶς συγχωρεῖται ἡ παρουσία τοιοῦτου προσώπου ἐν ἐκείνῃ τῇ φρικαλέᾳ ὥρᾳ τῆς γενικῆς τῶν χριστιανῶν σφαγῆς; Ἱστορικῶς βεβαίως ὄχι, ἴσως ποιητικῇ ἀδείᾳ, ἧς χάριν καὶ χριστιανοὶ καὶ χριστιανᾶι παρίστανται θεαταὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ πατριάρχου· διότι ὡς ποιητῆς ὁ κ. 'Ρ. ἐπιτρέπει τοιαύτας ἐλευθερίας καὶ ἐν τῇ ἄλλως αὐστηρᾷ γλυπτικῇ. Ἀλλὰ συγχωροῦντες

τοῦτο, ἀδυνατοῦμεν ὡς χριστιανοὶ νὰ δεχθῶμεν μετὰ τοῦ ἀσπα-
σμοῦ τοῦ κρασπέδου τοῦ Πατριάρχου καὶ τὸ σύρειν κρύφα ἐγγχει-
ρίδιον διὰ τῆς ἀριστερᾶς, διότι τοῦτο νομίζομεν οὐχὶ μόνον γε-
λοῖον, ἀλλὰ καὶ ἀντιχριστιανικόν. "Ἐν ἀληθῶς ὁ Πατριάρχης εἶναι
μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ ὡς ἐν παντὶ τῷ βίῳ αὐτοῦ φαίνεται καθὰ
καὶ ὁ κ. 'Ρ. λέγει, τότε πῶς συμβιβάζει ὁ κ. 'Ρ. τὴν ἐνώπιον τοῦ
Πατριάρχου ἀπόπειραν ταύτην πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ Χρι-
στοῦ, ὅστις συνεχώρει καὶ αὐτοὺς τοὺς σταυρώσαντας αὐτὸν, λέ-
γων, Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν; Ἄλλ' ἔστω
ἴσως ὁ φουστανελοφόρος ἀποδέχεται τὰς ἀρχὰς μᾶλλον τῶν Ἰου-
δαίων ἢ τὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπως ἀσπαζόμενος τὸ κράσπεδον
τοῦ Πατριάρχου μιμεῖται τοὺς Τούρκους μᾶλλον ἢ ἡμᾶς τοὺς
Ἕλληνας ἔχει καὶ οὗτος ἰδίᾳς δοξασίας ποιητικῆ ἀδείᾳ. Ἰδω-
μεν νῦν τί ἄρα γε νὰ σημαίνει ἡ ὑπὸ τοῦ φουστανελοφόρου χρι-
στιανοῦ κρυφία ἐκ τῆς ζώνης ἐξαγωγή τοῦ ἐγγχειριδίου. Ὁ εὐαί-
σθητος κ. 'Ραγκαβῆς, ὡς εὐφυῆς ποιητῆς, καλεῖ τοῦτο ἐγγχειρίδιον
ἐκδικήσεως. Διατί τάχα ἄλλος, καὶ μὴ εὐφυῆς, νὰ μὴ καλέσῃ
τοῦτο ἐπιτυχέστερον ἴσως ἐγγχειρίδιον δολοφονίας; Ἄλλ' ἔστω
καὶ τοῦτο. Δὲν μᾶς λέγει ὁ κ. 'Ρ. εἰσάγων ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Πα-
τριάρχου τὸν φουστανελοφόρον τοῦτον, πῶς θὰ δυνηθῇ ὁ θεατῆς
νὰ γνωρίσῃ ἂν ὁ τὸ ἔνδυμα τοῦτο φέρων εἶναι χριστιανὸς ἢ ἀλ-
βανὸς μωαμεθανός;

Ἄλλ' ἡμεῖς δεχόμεθα χάριν τοῦ κ. 'Ρ. ὅτι οὗτος εἶναι χρι-
στιανὸς τοῦ 1821. Ἐρωτῶμεν ὅμως, διατί προετίμησε νὰ παρα-
στήσῃ τοῦτον φουστανελοφόρον καὶ οὐχὶ βρακοφόρον, ἢ καλπα-
κοφόρον, ἢ σαρικοφόρον ἢ καὶ σκουφοφόρον κατὰ τὸ τότε εἰς
τοὺς λογιωτάτους κυρίως σύνθητες τοῦτο ἔνδυμα, ἐν ᾧ ἡ φουστα-
νέλα, ὡς γνωστὸν, ἦτο ἐνδυμασία κυρίως τῶν ἀλβανῶν σρατιωτῶν
τοῦ Ἀληπασᾶ, τῶν λεγομένων σεϊμένιδων, ἤτοι καθ' αὐτὸ ἀλβανῶν
τούρκων καὶ χριστιανῶν; Μόνοι τάχα οἱ φουστανελοφόροι σεϊμέ-
νιδες ἐδικαιοῦντο νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου,
οὐχὶ δὲ οἱ βρακοφόροι Κανάραι καὶ Μιαοῦλαι καὶ ἅπαντες οἱ λεον-
τοκάρδιοι θαλάσσιοι ἥρωες τοῦ 1821, οἵτινες οὐχὶ διὰ τοῦ κρυ-
πτοῦ δολοφόνου λάζου, ἀλλὰ διὰ τῆς σπάθης καὶ τῶν πυρπολικῶν

των δαυλῶν συνετέλεσαν κυρίως εἰς τὴν συντριβὴν τῶν ἀλύσεων τῆς δουλείας; Οἱ πτωχοὶ σκουφοφόροι λόγοιοι δὲν ἤναψαν πρῶτοι τὴν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐπαναστατικὴν πυράν; Οἱ ἔμποροι καὶ προεσῶτες καλπακοφόροι δὲν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἔθνους; Διατί λοιπὸν παρίσταται κατ' ἐκείνην τὴν φρικαλέαν περίστασιν ὁ Ἕλληνας, μόνον ὡς φουστανελοφόρος ἀλβανὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, σύρων τὸ ἐγγχειρίδιον τῆς ἐκδικήσεως; Κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, ἂν ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τοῦ κ. Ἰ. Π. ἦτο ἀνάγκη ἐνὸς προσώπου, παριστῶντος τὸν Ἕλληνα, προσφορώτερον τούτου ἔνδυμα ἦτο τὸ τοῦ Ἱερολοχίτου, ὅπερ παρεδέχθησαν πάντες οἱ εἰς τὸν λόχον αὐτὸν καταταχθέντες ὡς τακτικοὶ στρατιῶται ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φέρῃ ἐν τάγμα τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἢ τῆς ἐθνοφυλακῆς, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἢ τοῦλάχιστον ἢ σχολὴ τῶν Εὐελπίδων εἰς ἀνάμνησιν τῶν πρώτων ἐκείνων γενναίων μαρτύρων τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας.

Ἀλλὰ παραλείποντες καὶ ταῦτα χάριν τῆς ποιητικῆς ἀδείας, ἀποροῦμεν πῶς ὁ κ. Ἰ. Π. λησμονήσας τὸ τοῦ Ὁρατίου παράγγελμα, ὅπερ ἰσχύει ἐπὶ πασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν, καθ' ὃ πᾶν καλλιτέχνημα δέον νὰ ἦναι *Simplex dumtaxat et unum*, ἐξακολουθεῖ νὰ προσθέτῃ ἐπὶ τῆς αὐτῆς εἰκόνας καὶ ἐπὶ διαφόρων, ὡς εἶπομεν, ἐπιπέδων καὶ ἄλλα πολλά, ἢ μᾶλλον πλεῖστα, πρῶσωπα. Ὁπίσω τοῦ φουστανελοφόρου, λέγει, *δύναται νὰ παρασταθῶσιν*, ἐν προσθήκης δηλαδὴ μέρει, *καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ καὶ χριστιανῶν εἰς διαφόρους θῆσεις*¹⁾. Καμαρώνοντες βε-

1) Ἴδου ὅμως ὅποια ἦτο ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατάστασις καθ' ὃν χρόνον ἐξετελείτο ἡ τοῦ Πατριάρχου ἀπαγχόνισις κατὰ τινὰ νεώτερον ἱστορικόν.

« Αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι ἦσαν ἡμέραι φρίκης καὶ τρόμου διὰ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανούς. Αἱ οἰκίαι καὶ οἱ γυναικωνῖται ἐπατοῦντο, οἱ αἰμοχαρεῖς Ἀσιανοὶ Τοῦρκοι, σείοντες γυμνάς τὰς βομφάλας καὶ φρυάττοντες, περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς θύοντες καὶ ἀπολύοντες ὄσους τοῦ κοινοῦ λαοῦ ἀπήντων ἄλλους ἔσφαζον ἐπὶ τῶν ὁδῶν, ἄλλους ἐκρέμων, ἄλλους παρέδιδον εἰς τὰ βασανιστήρια, ἐκκλησίας ἐμίαινον καὶ ἐγύμνονον, περιουσίας ἐδήμουν, γυναῖκας καὶ κοράσια ἤρπαζον καὶ ἐν γένει ἔπραττον ὅσα ἡ θηριωδία καὶ ἡ λύσσα αὐτῶν τοὺς ἐδήγει. »

βαίως κατὰ τὴν φρικαλέαν ἐκείνην ὥραν ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ τὸ μαρτύριον τοῦ Πατριάρχου ἐν μέσῳ τῶν γενιτζέων, καβάσιδων καὶ τῶν δυσμόρφων Ἰουδαίων!

Ὁ κ. Ῥαγκαβῆς, καίτοι ἐγκρατῆς τῆς θεωρίας τῶν καλῶν τεχνῶν, ἔνεκα τῆς ἄκρας ὁμως βίας ἐλησμόνησεν, ὡς φαίνεται, ὅτι ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ παρασταθῶσι ποιητικῶς, δὲν δύνανται ἐξ ἴσου νὰ παρασταθῶσι καὶ διὰ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν. Δὲν ἀγνοεῖ βεβαίως ὅτι ἐκάστη τῶν καλῶν τεχνῶν ἔχει ἴδιον τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι καὶ ὅρια, ὧν πέραν ἀδυνατεῖ νὰ προβῆ, καὶ ὅτι τὸ διὰ τῆς ποιήσεως κομψῶς καὶ χαριέντως ἐκφραζόμενον, τὸ αὐτὸ διὰ τῆς γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς παριστάμενον ἀποβαίνει πολλάκις ἄχαρι καὶ ἀκομψον, ἢ καὶ γελοῖον. Οὕτω π. χ. ἡ ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου διὰ τῆς ποιήσεως περιγραφομένη εἰκὼν τῆς ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Δινείου μεταφορᾶς τοῦ Ἀγχίσου παρίσταται ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἀκροατοῦ μεγαλοπρεπῆς, συγκινητικῆ καὶ θαυμασίᾳ· ἡ αὐτὴ ὁμως διὰ τῆς γλυπτικῆς ἀπεικονιζομένη ἀποβαίνει κοινὴ, τετριμμένη καὶ κωμικῆ. Ὅθεν ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Reynolds ὅτι ἰδέαι, αἱ διὰ τινος αἰσθήσεως καλῶς μεταδιδόμεναι εἰς τὸν νοῦν, δὲν δύνανται αἱ αὐταὶ πάντοτε νὰ φθάσωσιν εἰς αὐτὸν ἐξ ἴσου καλῶς δι' ἄλλης οἰαςδήποτε.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εὐκόλως κρίνει ἕκαστος, ὅτι ἡ προτεινομένη τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ παράστασις δύνανται νὰ ἀπεικονισθῇ καλῶς διὰ μόνης τῆς ποιητικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τῆς διαλέκτου τῆς γλυπτικῆς σύμφωνα πρὸς τοὺς κανόνας τῆς περὶ ἀναγλύφων τέχνης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Τέλος, ἐπειδὴ κατ' ἐκείνην τὴν φοβεράν καὶ φρικαλέαν ἐποχὴν ὁ δι' ἀγχόνης θάνατος ἦτο κοινός, καὶ δι' αὐτοῦ ἐμαρτύρησαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων, διατί ἐλησμόνησεν ὁ κ. Ῥαγκαβῆς νὰ προσθέσῃ σημεῖα, δι' ὧν θὰ διεκρίνετο ἡ τοῦ Πατριάρχου ἀπαγχονισίς ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων συνοδικῶν ἀρχιερέων; Τοιαῦτα διακριτικὰ σημεῖα εἶναι ἐνταῦθα λίαν ἀναγκαῖα, ὅλως δὲ περιττὰ εἰς τὴν διὰ θαλάσσης μετακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου, διότι αὕτη εἶναι ἐξαιρετικὴ, ὡς εἰς μόνον τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε' γενομένη. Προστούτοις ἡ παράστασις αὕτη ἢ ἐξαιρετικὴ

φέρει ὡσαύτως τὴν ἐξαιρετικὴν ιδιότητα, ὅτι θεωρεῖται εὐλόγως παρὰ τοῖς εὐσεβέσιν ὡς θαῦμα τῆς θείας Προνοίας ἢ ἀνεύρεσις τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἡ διὰ θαλάσσης μετακομιδὴ αὐτοῦ εἰς Ὀδησσόν, καὶ ἀπ' Ὀδησσοῦ εἰς Ἀθήνας. Ἄλλ' ἂν ὁ κ. 'Ρ. ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς λάρνακος παράστασιν τῆς ἀπαγχονίσεως, ἣν εὐγενεστέραν καλεῖ, ἄγνωστον διὰ τίνας λόγους, δὲν μᾶς λέγει, ἐπειδὴ οὕτω θέλει νὰ ἦναι πιστὸς φύλαξ τῶν γεγονότων, τί ἤθελε πράξῃ ἂν τὸ μαρτύριον τοῦ Πατριάρχου ἐξετελεῖτο διὰ τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ ἢ τῆς διοβελίσεως, συνήθους παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν; ἤθελεν ἐπιμένει καὶ τότε νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τῆς λάρνακος ἡ τοιαύτη παράστασις; Πιστεύομεν ὄχι, διότι δὲν ἀγνοεῖ βεβαίως ὁ κ. 'Ρ., καλλιτέχνης ὢν, πόσον ἐπιμελῶς οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες καλλιτέχνηται ἐσπούδαζον ν' ἀποφεύγωσι τὰς βδελυρὰς καὶ ἀπάνθρωπους παραστάσεις; Ἄς συγχωρήσῃ λοιπὸν καὶ εἰς ἡμᾶς, ἂν θέλῃ, ν' ἀποφύγωμεν τὸν τῆς ἀπαγχονίσεως θάνατον διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Ἄλλ' ὁ κ. 'Ρ. ἐπιμένων πάλιν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ δι' ἀγχόνης θανάτου τοῦ Πατριάρχου καὶ κατακρίνων τὴν προτίμησιν τοῦ παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς παραδεχθέντος νέου θέματος ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην νέαν παράστασιν, ὡς ἀποδεικνύουσιν κατ' αὐτὸν πτωχεῖαν καὶ οὐχὶ πλοῦτον πνεύματος, φέρει εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπιμονῆς του ἐν τῷ δι' ἀγχόνης θανάτῳ καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατακρίσεως τοῦ ἐτέρου θέματος τοὺς ἀρχαίους, λέγων ὅτι οὗτοι ἐν καιρῷ τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς τῆς τέχνης εἶχον δύο ἢ τρία μόνον ἀντικείμενα, ἅτινα πάντοτε παρίστων ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, τὴν ἀμαζονομαχίαν, τὴν γιγαντομαχίαν καὶ τὴν Περσομαχίαν, εἰς ἃ προσθέτομεν ἡμεῖς πρὸς χάριν του καὶ τὴν κενταυρομαχίαν. Ἄς μᾶς συγχωρήσῃ ὅμως νὰ εἴπωμεν αὐτῷ ὅτι *lapsu calami* συγγέει ἐνταῦθα ἱεράς παραστάσεις, προωρισμένας πρὸς διακόσμησιν ναῶν, καὶ ὑπηρετούσας εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν ἁρμονίαν μετὰ τῶν νεκρικῶν παραστάσεων. Ἐν ταῖς τελευταίαις ταύταις, μὴ δεσμευόμενοι οἱ ἀρχαῖοι ὑπὸ τῆς θρησκείας, συνεχώρουσαν τῷ τεχνίτῃ νὰ ἐπινοήσῃ οἷας ἤθελε παραστάσεις καὶ ν' ἀπεικονίσῃ αὐτάς ἐπὶ τῶν τάφων, ὡς δεικνύει, ἵνα μὴ φέρωμεν ἄλλας ἄλλοθεν

μάρτυρίας, τὸ ἀρχαῖον πολύτιμον νεκροταφεῖον ἐν τῷ Κεραμεικῷ τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τὴν ἀγίαν Τριάδα, ἐν ᾧ βλέπομεν πάμπολλα παραδείγματα διαφόρων παραστάσεων, ἐξ ὧν εἰκάζεται, ὅτι ἐνταῦθα οὐδείς περιορισμὸς ἐπεβάλλετο τῷ τεχνίτῃ· ἐν ἐκείναις ὅμως ἐδεσμεύετό πως οὗτος ὑπὸ τῆς θρησκείας, καὶ ὤφειλε νὰ ἐπαναλάβῃ πάντοτε τὰ αὐτὰ ἐν τοῖς ναοῖς τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, διότι αὐταὶ εἶχον ἀναφορὰν εἰς τοὺς μύθους καὶ τὰς περὶ τῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἱεράς παραδόσεις, καὶ ἐχρησίμευεν ἢ τούτων ἀπεικόνισις οὐχὶ πρὸς ἐξωραϊσμὸν μόνον τῶν ναῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς δόξαν καὶ θαυμασμὸν τῶν εἰς οὓς οἱ ναοὶ ἦσαν καθιερωμένοι θεοὺς καὶ ἥρωας. Ἐντεῦθεν εἰς ναοὺς θεῶν ἀπεικονίζονται μὲν γιγαντομαχίαι, διότι, οἱ θεοὶ συμμαχοῦντες τῷ Διὶ, κατέβαλον τοὺς Γίγαντας, εἰς ἄλλους ναοὺς θεῶν καὶ ἡρώων ἀπεικονίζονται μᾶλλον ἀμαζονομαχίαι καὶ κενταυρομαχίαι καὶ ἄλλαι τοιαῦται μάχαι, εἰς ἃς οὗτοι ἔσχον μέρος ἢ ὅπωςδήποτε ἀνεμίχθησαν κατὰ τοὺς μύθους. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὁ περιορισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ὡς πιστεύει ὁ κ. 'P., οὐδὲ ἐδεσμεύετο ἢ τοῦ καλλιτέχνου εὐφυΐα νὰ ἐπινοήσῃ καὶ νέας ἱστορικές παραστάσεις καὶ νὰ προσθέσῃ αὐτάς εἰς τὰς μυθολογικάς, ὅπως οἱ περὶ τὸν Φειδίαν τεχνῖται προσέθηκαν τὴν Περσομαχίαν καὶ θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ πομπὰς ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ ἄλλων ἱερατικῶν μνημείων, ὃ ἐξέφυγε τὴν ὀξύνοϊαν τοῦ κ. 'P. φέροντος καὶ τοῦτο εἰς παράδειγμα τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀρχαίων. Ἡ ἐπινοήσις καὶ προσθήκη τούτων εἰς τὰ ἀρχῆθεν ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐπιβαλλόμενα, μὴ ἀντιβαίνουσα ἀλλὰ συμπληροῦσα αὐτὰ, καὶ εἰς μείζονα δόξαν τοῦ θεοῦ καὶ ἥρωος συντελοῦσα, δὲν ἀπεδοκιμάζετο ὡς ἔργον πτωχῆς διαβολίας, ὡς φρονεῖ ὁ κ. 'P., ἀλλὰ τούναντίον ἐνεκρίνετο ὑπὸ τῶν εἰς ὑπατον βαθμὸν ἀνεπτυγμένον τὸ τοῦ καλοῦ αἰσθημα ἐχόντων ἀρχαίων, καὶ διὰ τῆς τέχνης ἐκτελουμένη ἐθαυμάζετο ὡς προῖον γονίμου καὶ ὑψηλῆς φαντασίας. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι ἐν τῷ ἐν Λιγίνῃ ναῷ τῆς Ἀθηναῆς ἀπεικονίζεται ἢ Ἀθηναῖα διευθύνουσα τὰς μάχας τῶν Λιακιδῶν ἐπὶ Τροίας κατὰ Λαομέδοντος καὶ περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Ἀχιλλέως ἢ Πατρόκλου· ἐν τῷ Θησεΐῳ εἰσὶν ἐν ἀναγλύφοις ἀπεικονι-

σμέναι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μάχαι τοῦ ἥρωος τούτου πρὸς τοὺς Παλλαντίδας, καὶ κενταυρομαχίαι, ἐν αἷς ὁ ἥρωος ἔσχε μέρος συμμαχῶν τοῖς Λαπίθαις κατὰ τῶν Κενταύρων. Ἐν τῷ ἐν Βάσσαις τῆς Φιγαλίας ναῶ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ἀπεικονίζονται κενταυρομαχίαι καὶ ἀμαζονομαχίαι κατὰ μίμησιν τῶν ἀττικῶν ἔργων, διότι ὁ θεὸς οὗτος ὡς ἀλεξίκακος ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο ἐπίκουρος τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς μάχαις ταύταις. Ἐν δὲ τῷ τοῦ Λυσικράτους χορηγικῷ μνημείῳ βλέπομεν ἀπεικονιζομένας ἐν τῇ ζωφόρῳ μάχας τοῦ Διονύσου κατὰ τῶν τυρρήνων πειρατῶν. Παραλείπομεν ἄλλα γνωστά. Τίς δ' οἶδε καὶ πόσα ἄλλα ἄγνωστα ἡμῖν τριαῦτα ἀντικείμενα ἀπεικονίζοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς ἄλλα μὴ σωζόμενα οἰκοδομήματα ἱερὰ καὶ μὴ ἀντὶ τῶν δύο ἡ τριῶν, ἀ ὁ κ. Ῥ. ὀνομάζει, δεσμεύων ἐν αὐτοῖς τὴν ἀρχαίαν τέχνην; Ὁρθῶς λοιπὸν λέγει ὁ μακαρίτης Ῥόσσιος ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ τῆς ἀρχαιολογίας (σελ. 142) ὅτι αἱ ἐκλογὴ τῆς ὑποθέσεως τῶν τοιοῦτων πλαστικῶν ἔργων ἐξήρητο ἐλευθέρως ἐκ μόνης τῆς φιλοκάλου κρίσεως ἢ τῆς φιλοπάτριδος προαιρέσεως τοῦ τεχνίτου. Ὁ Ἀκούεις, κ. Ῥαγκαβῆ, κρίσιν ἀνδρὸς, ἀφιερῶσαντος πάντα τὸν βίον του εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἄλλαχού μνημείων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης, καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν μετερχομένου ὡς μόνον αὐτοῦ ἔργον καὶ ἐντρυφήμα πρὸς οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἢ τὸν τῆς ἐπιστήμης, ἀφ' ἧς καὶ μόνης ἐλάμβανεν ἀληθεῖς καὶ ἀλανθάστους ἐμπνεύσεις;

Ὁ κ. Ῥ. μὴ ἀρκεσθεῖς νὰ σχεδιογραφῆσῃ τὰ ἐπὶ τῆς κυρίας τοῦ τάφου πλευρᾶς ἀπεικονισθησόμενα, ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τριῶν πλευρῶν. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐτέραν πλατεῖαν προτείνει νὰ χαραχθῇ ἐπιτάφιος, εἰς δὲ τὰς δύο βραχεῖας ὀρίζει ν' ἀπεικονισθῶσι δύο πλοῖα, τὸ μὲν ἰστιοφόρον τὸ δὲ ἀτμοκίνητον, λησμονήσας ὅτι αὐτὸς προλαβὼν κατέκρινε τὸ ἐπὶ τοῦ ἐγκριθέντος σχεδίου πλοῖον ὡς ὑπειθυμίζον τοὺς εἰς τὰ Μεμνόνια τοῦ Νείλου διαπλέοντας βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου! ἀλλ' ἴσως τὰ ἰδικά του πλοῖα καὶ ἄνευ ἐπιγραφῆς ἔχουσι τὸ προνόμιον τὸ μὲν ν' ἀνακαλῆ εἰς τὴν μνήμην τοῦ θεατοῦ τὸν τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου πλοῦν εἰς Ὀδησσόν, τὸ δὲ τὸν εἰς Πειραιᾶ.

Οὕτω περιέλαβε προνοητικῶς ἁ κ. 'Ραγκαβῆς πᾶσαν τὴν τῶν παθῶν τοῦ Πατριάρχου ἱστορίαν εἰς τὰς τέσσαρας πλευράς· ἂν ὅμως ὁ τάφος εἶχε καὶ ἄλλας, ἴσως ἤθελε προσθέσει εἰς ταύτας καὶ τὸν μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Ἀθηνῶν σιδηρόδρομον, δι' αὐτὸ ἀνεβιβάσθη τὸ λείψανον εἰς Ἀθήνας, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ τούτου μεγαλοπρεπῆ τελετὴν τῆς μετακομιδῆς εἰς τὸν τῆς Μητροπόλεως ναόν· μετὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου, ὅπως οὕτω συμπληρωθῆ πᾶσα ἡ τοῦ Πατριάρχου ἱστορία ἀπὸ τοῦ δι' ἀγχόνης θανάτου αὐτοῦ μέχρι τῆς πανηγυρικῆς τελετῆς τῆς καθιδρύσεως τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ.

Ἡ πρόνοια τοῦ κ. 'Ρ. δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος, ἀλλὰ δίδει προσέτι συμβουλὰς εἰς τὴν ἐπιτροπὴν νὰ παρακαλέσῃ τὸν κ. Φίλιππον Ἰωάννου, καὶ ὄχι ἄλλον, νὰ ποιήσῃ ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα· δυσπιστῶν δὲ ἴσως καὶ εἰς τὴν ἱκανότητα τούτου, ὀρίζει αὐτὸς καὶ τὸ τοῦ ἐπιγράμματος μέτρον καὶ τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ, λέγων ὅτι αὕτη δεόν νὰ περιέχῃ «ὅτι ὁ Ποιμενάρχης διὰ τοῦ θανάτου του ὠδήγησε τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἢ τοιαύτην τιὰ ἰδέαν».

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ τῆς ἐπιτροπῆς πρόνοια συνέπεσεν εὐτυχῶς νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὸ πρῶτον μέρος τῆς γνώμης τοῦ κ. 'Ρ., διότι πολὺ πρὸ τῆς ἐλεύσεως εἰς Ἀθήνας τῆς ἐπιστολῆς του παρεκάλεσεν αὕτη τὸν σοφὸν καθηγητὴν νὰ συντάξῃ ὅϊον κρίνει ἀρμόδιον ἐπίγραμμα τοῦ κατασκευαζομένου τάφου· ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ὅμως μέρος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμφωνήσῃ, προσδιορίζουσα αὐτῷ τὸ εἶδος τοῦ μέτρου καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἐπιγράμματος, διότι εἶχε καὶ ἔχει πεποιθήσιν εἰς τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐμπειρίαν αὐτοῦ ὡς καὶ εἰς τὴν φιλοπατρίαν του· νῦν ὅμως δύναται καὶ οὗτος ἂν θέλῃ νὰ ὠφεληθῆ ἐκ τῶν ὀδηγιῶν τοῦ κ. 'Ρ.

Καὶ ταῦτα μὲν, φίλε, ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Α. 'Ραγκαβῆ, σοὶ γράφω οὐχὶ κυρίως πρὸς ἀπάντησιν, διότι ἡ ἀρμοδία ἀπάντησις κεῖται, νομίζω, ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, ἀλλὰ χάριν τῆς ἐπιτροπῆς καὶ μάλιστα τῆς τέχνης, ὑπὲρ ἧς ἀναθέτων ὁ θεσπέσιος νοῦς τοῦ Πλάτωνος εἰς τοὺς ἄρχοντας τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐπίβλεψιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων, διακελεύει ἐν τῇ

πολιτεία του «αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς ἐπιστα-
»τητέον καὶ διακωλυτέον τὸ κακὸν καὶ ἀκόλαστον καὶ
»ἀνελεύθερον καὶ ἄσχημον ἐν εἰκόσι ζώων, ἐν οἰκοδομή-
»μασι καὶ ἐν ἄλλῳ παντὶ δημιουργουμένῳ».

Ἐν ἀγίῳ Σάββα τῆ 30 Αὐγούστου 1875.

Ὡς ὑμέτερος
ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ ΚΑΥΤΑΝΖΟΓΛΟΣ;
